

קארין פירסט

אנחנו מקליטים את השיחה ב-19.4.2020, בעיצומם של ימי הקורונה.

פתיח

אני רוצה לספר לכם על מה שקרה לאמי, קארין פירסט, או בשם הנעורים שלה קארין לוי, בזמן מלחמת העולם השנייה. זה בעצם סיפור על כל משפחת לוי: ההורים, שני האחים והאחות הקטנה – אמא שלי. נלווה את המשפחה מהמבורג בגרמניה, דרך ארבע שנים באוסלו בירת נורבגיה, לגטבורג שבשוודיה. נתמקד בארבע השנים באוסלו בזמן מלחמת העולם השנייה.

אז תכירו את משפחת לוי, נכון לנובמבר 1938:

- אבי המשפחה, ארנולד לוי, בן 51.
- אמא אלפרידה, או אלפישן כפי שכולם כינו אותה, בת 40.
- האח הגדול, הנס, בן 20.
- האח האמצעי, קורט, בן 17.
- והאחות הקטנה קארין, אמא שלי, בת 13.

הקדמה

כדי ליישר קו לפני שנתחיל אני רוצה להזכיר כמה אירועים כלליים ברצף ההיסטורי כדי שיהיה יותר קל לעקוב:

- תחילת מלחמת העולם השנייה באחד בספטמבר 1939, הצבא הגרמני כובש את פולין.
- לאחר מכן לא קרה כל כך הרבה מבחינת התפתחות המלחמה אבל בתשעה באפריל 1940 הגרמנים תקפו את נורבגיה וכבשו אותה תוך חודשיים וחצי והקימו בה שלטון נורבגי-נאצי שפעל לגמרי לפי ההנחיות של הגרמנים. ראש הממשלה היה וידקון קוויסלינג, אשר בעקבות מעשיו הפכה המילה "קוויסלינג" לביטוי בכל השפות של אדם הבוגד במולדתו ובעמו.
- עובדה אחרונה שחשובה להבנה היא ששוודיה, שגובלת לנורבגיה בגבול ארוך מאוד, 1600 ק"מ, לא נכבשה על ידי הגרמנים. למה לא? זה נושא מעניין, אבל לא לעכשיו. [מפה]

סוף שהוא התחלה

ועכשיו אני רוצה להתחיל, ונתחיל דווקא מהסוף:

ליל חורף קר מאוד באוסלו, יום רביעי בשבוע, שניים בדצמבר 1942. משאית מכוסה עם סימון "קארל פרדריקסן הובלות" עומדת ליד משתלה קרוב לכיכר קארל ברנר. בתוך המשאית, מתחת לשקי תפוח אדמה, מוחבאים כעשרים אנשים.

המשאית מתחילה לנסוע מזרחה, פה ושם נעצרת. מחסום. בדיקה. מילים בגרמנית חותכות את השקט וחודרות פנימה. האנשים בתוך המשאית עוצרים את הנשימה ומחזיקים אותה עד כאב.

אחרי זמן שמרגיש כמו נצח המשאית עוצרת. כולם יורדים ומתחילים ללכת בקור העז, בתוך השלג. מישהו מתנועת ההתנגדות מוביל אותם בתוך הלילה. השלג גבוה, יש קרח. לפעמים נופלים, קמים, נופלים וקמים.

אחרי זמן של שעה, שעתיים או שלוש, המדריך עוצר, מסתובב לקבוצה, מחייך ואומר: "ברוכים הבאים לשוודיה!".

ייתכן כי חיילים שוודים קיבלו אותם כבר על הגבול, אולי הם המשיכו ללכת עוד. בכל מקרה, מוקדם בבוקר השלושה בדצמבר 1942 הם הגיעו למקום שכוח אל בשם טוקספורס בשוודיה, לא רחוק מהגבול.

בין האנשים במשאית הזאת היו אמא שלי, אמא שלה – אלפסן - ואפילו הסבתא, אומה מטה שגם הייתה איתם ועשתה את המסע הזה בגיל 63, כמו גדולה. אמרו עליה שבלילה הזו היא שכחה לפתע את כל המחלות שהטרידו אותה בדרך כלל.

ועכשיו אני רוצה לחזור אחורה, ביחד איתכם, כדי להבין איך הם הגיעו לשם.

הקדמה אישית

תחילה משהו אישי לגבי הזווית שלי לסיפור. החוויות של בני הדור השני לשואה נעים בין הורים ששתקו ולא אמרו מילה על השואה, לבין משפחות בהן ההורים סיפרו הכל והטילו על הילדים מעמסה שאי אפשר להחזיק.

אצלנו במשפחה, הנושא של השואה לא היה נוכח ואני מייחס את זה לכמה סיבות:

- בסופו של דבר, אמא שלי חוותה את השואה בצורה קלה יחסית. הידיעה שבסך הכל היא לא ישבה במחנות אולי גרמה לה להרגיש שמה שהיא עברה לא מספיק "נחשב" בהשוואה לסבל ולזוועות שעברו אחרים; תחושה שאין מקום להעלות את הנושא. דברים דומים ניתן לומר לגבי אבא שלי שיש לו סיפור אחר, אבל דומה מהבחינה הזאת. העניין הזה של "יחסיות הסבל" עלה גם בשיחות עם ניצולים רבים.
- הצמאון לחיים היה מאוד גדול ולא הורגש צורך לדבר על מה שקרה בזמן המלחמה.
- סיבה נוספת: כל מה שאנחנו מכירים היום בקשר לטיפול רגשי כמעט ולא היה קיים אז. שוודיה קיבלה לאחר המלחמה כמה עשרות אלפי פליטים ושרידי שואה, רובם יהודים, חלקם לא, וכולם קיבלו טיפול פסי מצוין. אבל מבחינה רגשית לא הייתה התייחסות.

בכל מקרה, זה היה המצב ואני לא ידעתי כלום מלבד העובדה היבשה שאמא שלי ומשפחתה באו מהמבורג ושהו תקופה מסוימת בנורבגיה בזמן המלחמה.

אבל בשלוש השנים האחרונות קרו כמה דברים שפתחו לי העיניים וגרמו לכמה חתיכות בפאזל ליפול במקום, ואני רוצה לציין אותם:

- ספר מצוין של העיתונאית הנורווגית מרטה מישלט, "הפשע הגדול ביותר", על תקופת המלחמה בנורבגיה. זה ספר מעולה, לצערי הוא לא תורגם עדיין לאנגלית או לעברית.
- הסרט "הבריחה מנורבגיה", סרט דוקומנטרי שהפיקה בת דודה שלי, איבון לוי, בשנת 2002. הסרט שודר בטלוויזיה השוודית והנורבגית.
- [קישור לחצו כאן](#)
- חוברת על תולדות המשפחה שכתב דוד שלי, הנס לוי; נקריא כמה קטעים ממנו.
- והמקור האחרון הם מסמכים שאחי מצא לפני שנה וחצי בארכיון המדינה בסטוקהולם (שוודיה). באחד המסמכים כתוב התאריך והמקום בו הגיעה אמא שלי לשוודיה, מה שהפך את כל הנושא ממשומו מופשט ועמום לסיפור מאוד קונקרטי. המידע היבש הזה אפשר לי לחבר חלקים חשובים של הפאזל.

בגרמניה

אז כפי שאמרנו, משפחת לוי התגוררה בהמבורג שבגרמניה. היא הגיעה לאזור כנראה כבר במאה ה-17. כלומר, אנחנו מדברים על כך שהם חיו במקום הזה משהו כמו 300 שנה!

בתחילת 1933 היטלר עלה לשלטון בגרמניה והמצב של היהודים נהיה קשה יותר ויותר. אפשר בהחלט לשער ויכוחים בכל בית יהודי, וגם אצל משפחת לוי, האם צריך להישאר או לברוח, ואם לברוח - לאן? איזה אופציות היו?

אני רוצה להזכיר שביוני 1938 כינס הנשיא האמריקני רוזוולט את ועידת אוויאן בנושא הטיפול בפליטים היהודים שרצו לצאת מגרמניה ומאוסטריה. זה היה בזמן שעדיין היה אפשר לצאת, השאלה הייתה רק לאן. בוועידה היו נציגים מ-32 מדינות אבל הסתבר שכמעט אף אחת מהן לא הייתה מוכנה לשנות את מדיניות ההגירה לטובת הפליטים היהודים. חיים וייצמן, לימים הנשיא הראשון של מדינת ישראל, צוטט כאומר "שהעולם מחולק לשניים - מקומות בהם יהודים לא יכולים לגור ומקומות אליהם הם לא יכולים להגיע".

בכל אופן, לאחר שגם ארנולד, אבי המשפחה, שוכנע שאין יותר מה לחפש בגרמניה, הוא הצליח באמצעות קשרים עסקיים לקבל אישור כניסה לנורבגיה. וכך, ביום 23 באוקטובר 1938, שבועיים וחצי לפני ליל הבדולח, הוא ואחיו הגיעו לאוסלו. בני המשפחה האחרים הגיעו כל אחד בתורו כאשר קארין ואלפישן, כלומר אמא שלי וסבתא שלי, הגיעו לאוסלו בינואר 1939.

בנורבגיה

מספר היהודים בנורבגיה מעולם לא היה גדול. מספר השיא היה ב-1939, אז משערים שהיו כ-2,500 יהודים במדינה, רובם באוסלו.

משפחת לוי הגיעה לאוסלו והחלה לבסס את החיים שלה - עסקים, חברה, משפחה. אמא שלי הלכה לבית ספר.

מלחמת העולם השנייה פרצה באחד בספטמבר 1939 כאשר גרמניה תקפה את פולין וכבשה אותה תוך זמן קצר. אני משער שבנורבגיה החדשות האלה נשמעו כמו משהו שמתרחש במקום רחוק, 'לא רלוונטי לגבינו'. ולמען האמת, בגדול לא קרה הרבה מבחינת התפתחות המלחמה בחודשים לאחר מכן.

אבל מוקדם בבוקר תשעה באפריל 1940 הופר השקט. הגרמנים תוקפים את דנמרק ואת נורבגיה. דנמרק נכנעה עוד באותו יום, בנורבגיה נמשכו הקרבות עד יוני.

אנשים רבים ברחו למקומות מסתור מחוץ לערים, חלק עברו לשוודיה. אבל לאחר שראו שבעצם לא קורה שום דבר מהותי והחיים ממשיכים פחות או יותר כמו מקודם, אנשים התחילו לחזור לבתיהם והמשיכו בשגרה.

חובת רישום

בתחילת 1942 הדברים התחילו להשתנות. בעשרים בינואר פורסמה הוראה לפיה על כל היהודים להירשם בתחנות המשטרה תוך חמישה שבועות. הרישום נועד להטביע את האות "N" בתעודות הזהות ובכל תעודה רשמית אחרת של כל יהודי. בהוראה נכלל גם פירוט מפורט מי נחשב ליהודי לעניין זה.

באופן כזה השיגו הנאצים שתי מטרות:

- א. מיפוי מדויק היכן נמצאים כל היהודים, מידע שכמובן יבוא לידי שימוש בשלבים הבאים.
- ב. אפשרות לזהות יהודים יחסית בקלות.

אם תשאלו למה הם לא הכריחו את היהודים ללכת עם טלאי צהוב, אנצל את ההזדמנות להדגיש נקודה חשובה: השואה הייתה פשע בממדים ענקיים שלא ניתן לתפוס. המטרה של סיפורים כמו זה שאני מספר לכם עכשיו היא להפוך את הבלתי נתפס למשהו קצת יותר קרוב לתפיסה האנושית באמצעות סיפור אישי של משפחה אחת. בתוך זה כדאי לשים לב **שהשואה הייתה שונה בכל מדינה ומדינה**. למרבה ההפתעה, הגרמנים היו רגישים (כביכול) לאווירה בכל מדינה והם עיצבו את המדיניות שלהם לפי מה שהם חשבו שיכול לעבור בלי יותר מדי רעש. לכן, בנורבגיה הם הגיעו למסקנה שאין צורך

בטלאי צהוב על הבגד כי אול זה לא "יעבור טוב" ולכן, בשלב הזה, הם הסתפקו ברישום והטבעת חותמת בתעודות.

בכל מקרה, אפשר לשער שלאחר כמעט שנתיים יחסית שקטות, ההוראה הזאת גרמה לדאגה רבה בקרב היהודים.

ברישום, כל יהודי נדרש למלא שאלון. מצאתי שכל השאלונים האלה נמצאים היום באינטרנט, וכך למדתי לגבי משפחת לוי בדיוק מתי הם הגיעו לנורבגיה וגם שסבא שלי, אופה ארנולד, היה קצין בדרגת סגן בצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה, עובדה שנחזור אליה בהמשך.

מעצרים

כמה חודשים לאחר מכן, לקראת סוף אוקטובר 1942, החליטו בשלטון שמספיק עם המשחקים. השלב הראשון במצב החדש היה מעצר של כל הגברים היהודים. ברור שהיה מדובר בתכנית הדרגתית: קודם כל לעצור את הגברים ובכך להחליש את אלה שנותרו כדי שאפשר לטפל בהם אחר כך.

שמועות על המעצרים נפוצו וחלק מהגברים הצליחו להימלט למקומות מסתור לפני שהמשטרה הגיעה. כך היה גם במשפחת לוי - הנס וקורט הספיקו לברוח, אבל אבא ארנולד נעצר. לאחר כמה ימים המשטרה חזרה לדירה ואיימו על אומה אלפסן שאם הבנים לא יתייבבו, ארנולד יוצא להורג.

כך מתואר האירוע בחוברת שהנס כתב לאחר המלחמה:

- זה היה יום שני 26 באוקטובר 1942. עצרו את אבא. אני ואחי נמלטנו ברגע האחרון מהדלת האחורית. לאחר מספר ימים חזרה המשטרה ואיימו לתלות את אבא אם לא נתייבב מייד. לאחר יומיים הלכנו לתחנת המשטרה ולקחו אותנו למחנה ברדטווייט.

המשלוח

כעבור חודש הגיע היום הקשה ביותר בתולדות יהדות נורבגיה. ספינה בשם "דונאו" עגנה בנמל אוסלו. מאות יהודים עומדים ברציף, ביניהם ארנולד, הנס וקורט. אני רוצה להקריא שוב את הדברים מהתיאור של הנס:

- זה קרה ב-26 בנובמבר 1942, בדיוק חודש לאחר המעצרים. הם פוקדים עלינו לעלות לאוטובוסים. לאן נוסעים? אולי לתחנת הרכבת, אולי לוקחים אותנו לאיזה מחנה בצפון נורבגיה? לא, אנחנו פונים שמאלה, כלומר לאזור הנמל. שם עוגנת, בשקט, ספינה גדולת מימדים. מה שראינו היה ה"דונאו". על הרציף היו כמאה יהודים וכל הזמן זרמו עוד. כולם היו בשקט, כמעט ולא נשמע בכי. אבל ראיתי את החרדה בפנים של כולם.
- חיילים גרמנים תפסו את הפיקוד מהשוטרים הנורבגים. ביניהם היו לא מעט אוסטרים והיה ניכר שהם נהנים במיוחד מהסבל שלנו.
- אבא, אני וקורט דיברנו בשקט עם כמה חברים. אבי הביט סביב ואמר בקול קודר אך החלטי: "זהו, הכל נגמר". אחי הסתכל בו ואמר: "עוד לא עלינו לספינה...". אבא נתן לו סתירה וסינן קללה מבין שפתיו.
- ברגע זה נשמע קצין גרמני שקורא: "ארנולד לוי! אתה חוזר למחנה!". אבא התקדם לקראתו והצהיר: "אני לא בא בלי הבנים שלי". הקצין היסס, לא אמר מילה. אבא לא זז. "תביא אותם" פקד הקצין והוסיף: "בכל מקרה אתם תהיו במשלוח הבא". הבטנו בחברים שלנו, כולנו הבנו שזו פרידה לנצח.

[סרטון - הנמל]

532 יהודים הועמסו על "דונאו". שמעתם בוודאי על משלוחי היהודים ברכבות מכל אירופה למחנות המוות בפולין. ההפלגה בספינה זו הייתה במתכנת דומה, רק עוד יותר נוראית. היא נמשכה ארבע ימים, ים סוער, כולם מתחת לסיפון בלי טיפת אוויר. ממש זוועה. כעבור ארבעה ימים הגיעו לנמל שטטין

בפולין, משם הם הועמסו לרכבת בה הם נסעו עוד יממה עד שהגיעו לאושוויץ, מאוחר בלילה של 1 בדצמבר 1942. כל הנשים, הילדים והגברים מעל גיל 45 נרצחו כבר באותו לילה. מבין אלה שלא נרצחו מייד שרד בסופו של דבר רק קומץ קטן.

במבט כולל, באותו זמן נותרו בערך 2,000 יהודים בנורבגיה. 737 נרצחו באושוויץ, רק 34 היו באושוויץ וחזרו. בערך 1,100 הצליחו לעבור לשוודיה ועוד מספר קטן שרד במקומות מסתור בנורבגיה.

ההצלה

השאלה עכשיו היא "איך זה קרה?". מאיפה הגיע אותו קצין שדרש שארנולד לוי לא יעלה לספינה?

כפי שראינו קודם, הגברים נעצרו ונלקחו למחנה ברדטווייט אבל הנשים, שלא היו היעד בגלל המעצרים הראשון, הצליחו להסתתר בסיוע תנועת ההתנגדות. ומה שקרה, כך קרה, שוב מדבריו של הנס:

- בערב לפני המשלוח הגיעו לאמי שמועות על כך שהם מתכוונים לשלח את היהודים לפולין. היא החליטה שהיא חייבת לעשות משהו. נואשת, היא החליטה לחזור לבית בו גרנו עד לא מזמן. אחד השכנים היה מר אול, מזכיר במשרדו של הקונסול פין סטורן. סטורן היה מעין שר חוץ בממשל של קוויסלינג. אול הציע לה ללכת לבוס שלו, לפין סטורן, ולבקש עזרה.
- היה כבר מאוחר בלילה אבל אין ברירה. היא יצאה לחפש את הכתובת ולבסוף מצאה את הווילה של סטורן. דפקה בלדת. נכנסה פנימה.
- לאמא יש המון כח, ועם כל הכוח הזה היא זרקה על שולחנו של סטורן את המדליות והתעודות של אבא ממלחמת העולם הראשונה ואמרה, חצי בעלבון וחצי בכעס: "הייתכן שבכוונתכם לגרש קצין גרמני?".
- סטורן הודה שהוא לא קיבל הוראות כיצד לטפל במקרה כזה. הוא אמר שלמחרת הוא יבדוק את הנושא עם ברלין ובינתיים ייתן הוראה להוריד את מר לוי מהספינה על מנת שייקחו אותו חזרה לברדטווייט עד שיחלט בעניינו.

[סרטון - אומה אלפשן]

האם אומה אלפשן ידעה אם זה הצליח לה? כמובן שלא. אבל מתוך הדברים שהנס כתב, אפשר להבין שכעבור יום או כמה ימים היא החליטה לעשות בדיקה, דאבל-צ'ק, ונתנה לקארין להתקשר למחנה:

- קורט עבד במרכזייה. הטלפון צלצל. הוא ענה כרגיל "בית כלא ברדטווייט". על הקו הייתה קארין! הם זיהו אחד את השני לפי הקול מיד. קארין הספיקה לומר שהם מסתתרים אצל חברים לפני שהשומר הגיע וקורט ניתק.
- עוד באותו יום קורט התקשר לכל מי שהספיק ואמר דבר אחד פשוט: "אי אפשר להישאר. נוסו מיד לשוודיה".

הובלות קארל פרדריקסן

לאחר הגירוש הראשון של היהודים בספינה דונאו (היו עוד כמה משלוחים לאחר מכן) שני חבר'ה נורבגים לקחו יוזמה וארגנו במו ידיהם, בסיוע המחרת, מבצע הצלה. מגיע להם שנזכיר אותם בשמותיהם: רולף סיברסן ואלף פטרסן, חסידי אומות העולם.

הם הקימו חברת הובלות פיקטיבית שפעלה מתוך המשתלה של אחד מהם מסוף נובמבר 1942 עד אמצע ינואר 1943. הפעילות הופסקה לאחר שהנאצים הצליחו לחדור לתוך הארגון והפעילות "נשרפה".

בחודש וחצי שהם פעלו הם הספיקו להציל כאלף אנשים, מהם 400 יהודים ובהם אמא שלי, קארין, אומה אלפשן ואומה מטה.

סיום

וכך הגענו לסיפור איתו התחלנו. אמא שלי ובני המשפחה עברו את הגבול ברגל בשלושה בדצמבר 1942.

לגבי ארנולד, הנס וקורט - גם הם ניצלו:

- קורט חלה בשלב מסויים ואושפז בבית חולים מחוץ למחנה. משם הוא הצליח להימלט למרות כל השמירה ולאחר כמה ניסיונות כושלים לעבור לשוודיה, וכמה נסים בדרך, הוא הצליח לבסוף לעבור את הגבול.
- ארנולד והנס הצליחו לברוח מהמחנה והגיעו באמצעות סירה קטנה לשוודיה ב-26 במרס 1943, בדיוק חמישה חודשים אחרי גל המעצרים הראשון.

אפילוג

וכך התאחדה כל משפחת לוי שוב, הפעם בגטבורג בשוודיה. הגענו לסוף הסיפור של איך אמא שלי ומשפחתה ניצלו בשואה, אבל אני רוצה להוסיף אפילוג, גם הוא מצוטט מהחוברת של הנס:

- כשהגענו לגטבורג מישהו הציע שכדאי לי להיפגש עם בחורה חמודה שבוודאי תמצא חן בעיניי, לילו שרלינסקי. הבעיה הייתה שלילו הייתה חברה של אחותי הקטנה וזה ממש לא התאים לי. אבל בסתיו 1943 הזמנתי את לילו לבוא איתי לסרט. לאחר מכן, בלילו סילבסטר, לילו הזמינה את קארין, קורט ואותי למסיבה בדירה של הוריה. היא הזמינה עוד חברה, תרז, אבל היה עליה למצוא עוד בחור כדי שיהיה מספר שווה. אבא שלה פנה לחבר שהציע להזמין למסיבה בן משפחה שזה עתה הגיע לשוודיה, תיאו פירסט.
- כעבור פחות משנתיים היינו שלושה זוגות נשואים: קארין ותיאו (ההורים שלי), לילו ואני וקורט ותרז.
- ההורים שלי התחתנו במרס 1945 ונולדו להם ארבעה ילדים ואחד עשר נכדים. במשך ארבעים שנה הם גרו בגטבורג עד שלאחר היציאה לפנסיה הם עלו לארץ בעקבות אחי ובעקבותיי.